

zük a részletesebb elemzés helyett inkább általános vonatkozásait. A Bécs, 1934 ismételt tanúsítja, hogy a drámaíró Déry művészetének rendkívüli erénye a tudatosság és a mesterség fogásainak tökéletes ismerete. Ebben a színműben érezzük a leginkább, az író milyen gondosan kiszámított minden mozzanatot; csakhogy ezzel egyúttal ki is száritotta a drámát, lehetetlenné tette a fehéren izzó és magasra csapó lánggal föllobogó helyzetek kialakulását. Fordulatos a cselekmény, érdekes a hősök lélektani fejlődése, de a szenvedélyek ábrázolása túlságosan visszafogott, a gondolatok szinte embertelenül logikusak, s így vérbő hősök helyett lombikban kikevert gondolatszínnek megtestesítői lépnek elénk.

Déry drámáinak általában több rétege van. Szereti neveltségévé tenni a képmutatás különböző formáit, gyűlöli azt a torzulást, amit a vagyon, a pénzhőség okoz az emberek tudatában, és világosan látja kora társadalmi problémáinak legfontosabb vonásait. Legtöbb színpadi műve a „tenni vagy nem tenni” drámai kérdésére épül, s Déry az óvatossá szemléldéssel szemben egyértelműen a cselekvő részvétel mellett száll síkra. Hőseinek többnyire történelmi feladatok követelményeivel kell megküzdeniük; sorsuk attól függ, mennyire tudják megérteni az idők szavát, s hogyan tudnak elszakadni polgári környezetük hagyományos szokásaitól, eszményeitől. Konfliktusuk lényege az a gondolat, hogy nehéz a megszokottból kitörni, s az új megvalósításának kényelmetlenségeit, áldozatait vállalni; a régihez való ragaszkodás azonban előbb-utóbb bűnrészessé teszi az embert.

Mentegetőzéseképpen az időre, a korra hivatkozik Déry Tibor kurta előszavában; és igaza van. Aligha kétséges, hogy kedvezőbb körülmények között másként alakul drámaírói pályafutása. Csak találgathatjuk, milyen irányban lépett volna tovább Az óriás-csecsemő, vagy később A tanúk sikere után; de hát első műve nem is került színpadra és szinte teljesen ismeretlen maradt a legutolsó időkig; az utóbbi bemutatója pedig sajnálatosan kedvezőtlen fogadtatásban részesült — s így Déry törekvései kétszer is megrekedtek — a magyar dráma történetének pótolhatatlan veszteségére. Más műfajokban Déry Tibor írói rangját értékesebb művek fémjelzik ugyan, de ez a drámai kötet is van olyan jelentős alkotás, amelyre figyelni kell és érdemes.

Végezetül említsük meg, hogy B. Solti Marianne szép, világos tipográfiai munkája és Sebestyén Lajos elegáns borítója magát a könyvet is értekeink közé sorolja; azaz sorolná, ha a hibás tartalomjegyzék és néhány fölvágtatlan lap nem rontaná le örömlünket. (*Magvető Könyvkiadó 1967.*)

TAXNER ERNŐ

TAMÁSI ÁRON: VADRÓZSA ÁGA

A nemrégiben megjelent, példás szeretettel gondozott Tamási-sorozat után itt az író utolsó, félbemaradt műve: önéletrajzi tárgyú írása. Így csonkán, befejezetlenül is *életművet záró* alkotás a Vadrózsa ága. A tragikusan megszakadt, betegen, már-már hősies erőfeszítésekkel újrakezdtetett vallomás a szerző halálával kivételes jelentőségűvé válik, s ha nem is mérhető, mint a kiadó (a fülszövegben) állítja, az *életmű* csúcsteljesítményeivel (egyáltalán: láthatjuk-e már eléggé az író valódi csúcsteljesítményeit?), mégis több. Valamivel a korábbi Tamási-köteteknél. Elsősorban azzal, hogy az író indulásának, majd legtermékenyebb korszakának, sőt, valamelyest *egész életművének igazibb megértéséhez vezet*. A cím, amely ezúttal (vagy inkább ezúttal sem?) nem csupán a játékos írói fantázia terméke, hanem találó jelképe Tamási Áron emberi-művészi küldetésének. Mint Illés Endrénének a kötethez írt bevezetője közli, egy 1940-ben „eljuttat” címet keresett újra elő, hogy a „tisztá forrás”-nak, Kriza Vadrózsák c. gyűjteményének is leróva tiszteletét, tömören meghatározza saját életműve lényegét, akárcsak Arany Pétfőhöz írt versében tette.

Mennyi értetlenség vette körül ezt a novellában, s majd a regény műfajában is kész írói fegyverzetrel induló kiváló író, s hiába később Babits lelkes méltatása, Németh László második, találó jellemzése, a 30-as évek elején József Attila rokonszenve, majd Schöpflin értő, felfedező kritikája; az ellenszenv, mintha a felszabadulás után ismét megerősödne (Bóka László érveire gondolunk), így Tamási utolsó könyvében a csak rá jellemző szerénységgel, de jó önismerettel kénytelen perelni az „álom és valóság nászán” fogant műveinek megértéséért. Sokan még ma sem értik, hogy Abel-trilógiája nem a

enyvesek közé rejtett idill, nem is a répmesék kalandjaira emlékeztető történet csupán, hanem mint legtöbb írása: *a tiszta lelkiismeret fohásza* egy obb, igazságosabb, emberibb életért; egy háborúval, súlyos történelmi tragédiákkal terhelt „csúf világ”-ban.

A Vadrózsa ága *több értelemben* nem előzmény nélküli írás, ezért sem könnyen érthetünk egyet azokkal, akik egy teljesen új („más”), ismeretlen Tamási Áront vélnék felfedezni ebben a kötetben. Az állítólag most felfedezett íróniának, az önróniának itt keresve is alig találjuk nyomát, nem illenek ez az emlékező Tamásihoz, míg a Címe-resek, a Magyarirózsa vagy az író több novellája gyakran él az ironia, olykor az önrónia stílusesszkezeivel.

A Szülőföldem, az Ábel harmadik kötete, s főleg a Bölcső és bagoly, jóllehet nem azonos módon, előzményei a Vadrózsa ágának. A Bölcső és bagollyal három kötetre tervezett önéletrajzot ígér, s már az ajánlásból, de talán az Ábel-kötetektől is sejteni lehet, hogy a költői próza megszelídítésével régóta dédelgetett feladatra vállalkozik. Az amerikai Ábel beszélget „Toldi”-val, s arra a tanácsára, hogy „ezt a te életedet is érdemes volna megírni”, különös forróságot érez, mert az a „titkos gondolat” jut eszébe, hátha csakugyan megírná egyszer a maga életét. Ez már kétségkívül tényközlőbb önvallomás, amely a Bölcső és bagoly, illetve a Vadrózsa ága eredetéhez vezet: „De nem mondtam ki ezt a gondolatot, (ti. az életrajz tervét), hanem sőt igyekeztem legjobban elrejtteni, s még takarót is vetni reá.” Utolsó könyve viszont sajnos *nem harmadik*, csupán második kötete egy nagyobb terjedelmű önéletrajznak. Az író ilyen természetű utalása nyilvánvalóan téves elírásnak tekinthető. Míg a Bölcső és bagoly a gyermekkori élmények hatására könnyen válhatott regényes életrajzzá, a Vadrózsa ága stílusában inkább a Szülőföldem c. könyvével tart közelebbi rokonságot, jobban ragaszkodik a valósághoz, s amennyire sikerül, megszőkíti a „költői indulat szárnyalását”. Ahol viszont ez a szándék „nem jár sikerrel”, ott „beszámoló”, önéletrajz helyett derűs kitérőkkel, napsütötte élmények vidékére vezeti az olvasót.

Elmondja, milyen magányos küzdelem révén jelenhettek meg első könyvei — különösen az Ábel első kötete —, hazatérése után hogyan szerveződik az erdélyi magyar írók tábora (az Erdélyi Helikon), példaképei közül kivél

szakít (Nyíró József, kit tekint később is kedves mesterének (Benedek Elek hatása); magyarságszemlélete, világszemlélete hogyan fejlődik már a 30-as évek elején, mint József Attila írja róla, „az ellenforradalom sorvasztó szellemétől érintetlenül” aktív, demokratikus-humanista szemléletté. Nem kizárólag az irodalomtörténet, hanem az igényesebb olvasó számára is fontos, amit egy-egy könyvének forrásvidékéről, az alkotás körülményeiről, az „irodalmi építkezés” tudatosságáról mond el az élőbeszéd közelségével, olykor kiegészítve a tényközlő adatokat a legbensőbb helyen tartalékoltt élményanyaggal. Miközben pl. a Szülőföldem c. könyve megírásának körülményeit idézi, a hazautazás élményeire ráfeledekvezve, akár újra is írhatná a meghitt családi hangulatra emlékeztető derűs történeteket. Valóságátadásának, realizmusfelfogásának lényegét is megfogalmazza, legalábbis kiegészítve a kritika, az irodalomtörténet elmarasztaló értékeléseit. A „Tamási Áron: Mítosz és valóság” képletben a szerző talán éppen e kötete címéhez fellebbezve fejti ki, hogy a mítosznak az emberi létezésre kiterjedő valóságtartalmat tulajdonít, s elsősorban a Jégtörő Mátyás védelme ürügyén tiltakozik az életmű feldarabolása ellen.

A halállal is perelve, utolsó könyvének lapjain egy új irodalomtörténet, s még inkább egy megírandó Tamási-monográfia feladatait mindenképpen megkönnyítette, akárcsak a Szülőföldem-ben megfogalmazott egyik szép gondolatával: „Igen, vallottam és folytatom a tiszta szolgálatot, mely nem velem kezdődött, és nem velem fog véget érni, mert a közösségi testben ez a lélek, s nélküle nincs emberinek nevezhető élet.”

A székelység követe, Mikes Kelemen késői utóda tehát régen túlnőtt Erdély határain, s a Vadrózsa ága már csak emlékeztet arra, hogy onnan indult, egy sokkal nagyobb közösség, a nemzetek közötti békés egyetértés szolgálatát is vállalva.

FAZEKAS ISTVÁN